

Sprawozdanie z konferencji „Der Diskurs im Spannungsfeld von System- und angewandter Linguistik” Pobierowo 2009

KATARZYNA KAUSA-MICHAŁOWSKA, MAGDALENA ZYGA
(Szczecin)

W dniach 15.09-18.09.2009 odbyła się w Pobierowie czwarta międzynarodowa konferencja „Der Diskurs im Spannungsfeld von System- und angewandter Linguistik”. zorganizowana przez Zakład Języka Niemieckiego Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Katedrę Językoznawstwa Germanistycznego Instytutu Germanistyki Uniwersytetu im. E.M. Arndta w Greifswaldzie. Wyniki swoich badań przedstawili germaniści i dydaktycy języka z wielu miast Polski i Niemiec, a także ze Szwajcarii i Belgii. Referaty dotyczyły m.in. następujących zagadnień: dyskurs i istota krytycznej analizy dyskursu, rodzaje analizy dyskursu, hiperteksty i dyskurs, analiza dyskursu jako rekonstrukcja rzeczywistości, pojęcie władzy a dyskurs.

Obrady zainaugurowano dwoma wykładami plenarnymi. Pierwszy, dotyczący krytycznej analizy dyskursu, wygłoszony został przez Margarete Jäger (Duisburg). Osią, wokół której oscylowały rozważania referentki, było pytanie o znaczenie przymiotnika *krytyczny* w nazwie *krytyczna analiza dyskursu*. Przedstawiła ona najpierw podstawy metodologiczne krytycznej analizy dyskursu oraz kluczowe pojęcia. Punkt wyjścia stanowiła definicja zaproponowana przez Michela Foucaulta, przedstawiająca dyskurs jako przepływ wiedzy w czasie, jako zinstytucjonalizowaną i podlegającą pewnym regułom praktykę społeczną. Dyskurs nie odzwierciedla rzeczywistości, ale służy do jej interpretacji poprzez wytworzenie i utrwalanie określonej wiedzy. Dyskurs tworzony jest ponadindywidualnie, tzn. żadna jednostka czy jedna grupa społeczna nie ma wyłącznego wpływu na dyskurs, ale jedynie go współtworzy. W dyskursie można wyróżnić wątki dyskursywne (*Diskursstränge*), które dzielą się na fragmenty dyskursu (*Diskursfragmente*), czyli teksty o jednym temacie składające się z poszczególnych wypowiedzi (*Aus-*

sagen). Dla analizy dyskursu ważne są ponadto wydarzenia dyskursywne (*diskursive Ereignisse*) wywołujące i wpływające na przebieg i jakość dyskursu oraz pozycje dyskursywne (*Diskurspositionen*) poszczególnych jednostek czy grup społecznych. Aby przeprowadzić analizę danego dyskursu należy najpierw wyodrębnić pewien kontekst dyskursywny, zidentyfikować w jego obrębie wątki dyskursywne oraz zebrać korpus badawczy, który zostanie poddany lingwistycznej analizie strukturalnej.

„Krytyczność” analizy dyskursu polega na identyfikacji sprzeczności w danym dyskursie, na identyfikacji tego, co jest lub może zostać wypowiedziane, jak również tego, co nie jest bądź też nie może w danym czasie być powiedziane. Polega także na ocenie użytych środków językowych, na ocenie ideologii i wartości, których nośnikiem jest dany dyskurs.

Drugi wykład plenarny, przygotowany przez Lecha Zielińskiego z Torunia, traktował o interkulturowej komunikacji polsko-niemieckiej. Głównym problemem rozpatrywanym w referacie były zakorzenione w kulturze różnice między polskim i niemieckim stylem komunikowania się, które mogą prowadzić do nieporozumień. Jednym z założeń było twierdzenie o odmienności ukierunkowania komunikacyjnego rozmówców: z jednej strony ukierunkowanie na osobę (styl komunikacji polskiej), a z drugiej na przedmiot komunikacji (charakterystyczne dla stylu niemieckiego). Różnice te zostały następnie odniesione do systemów językowych i omówione na podstawie dwóch różnych dyskursów.

W referatach sekcyjnych Elizaveta Kotorova (Zielona Góra) mówiła o illokucyjnych wykładnikach w dyskursie niemieckim, a więc o różnorodnych środkach językowych, dzięki którym możliwe jest rozpoznanie illokucyjnego potencjału wypowiedzi. W oparciu o prace Searle’a rozróżnia się wykładniki illokucyjne i propozycyjne, jednak w strukturze zdaniowej nie zawsze występują one oddzielnie. Badając typy indyktorów (formuły performatywne, środki leksykalne i leksykalno-gramatyczne, jak również typ zdania), Kotorova zauważyła, że jedynie na podstawie formuł performatywnych możliwe jest rzeczywiste i pewne określenie illokucji wypowiedzi. W swoim referacie zaproponowała również prototypowe wykładniki illokucyjne dla każdej z podstawowych klas aktów mowy, określając przy tym stopień ich prototypowości.

Referat o roli kreatywnego słowotwórstwa w budowaniu pointy tekstu wygłosił Winfried Ulrich z Kilonii. Autor przeanalizował aforyzmy i gry słowne, w których celowo zostały naruszone reguły słowotwórcze, co u odbiorcy wywołuje efekt zaskoczenia, a w rezultacie skutkuje błyskotliwą pointą. Właśnie zabieg unikania

powszechnie powielanych schematów myślenia w aforyzmach świadczy o ich formalnym wyrafinowaniu i skłania do przemyśleń.

W kolejnych referatach Werner Westphal przedstawił rolę międzynarodowej konferencji w Erfurcie (NRD) z roku 1959 (w której uczestniczyli m.in. Agricola, Ajdukiewicz, Graur, Koschmieder, Halliday), w powstaniu językoznawczych badań nad tekstem. Natomiast Christina Gansel starała się znaleźć punkty styeczne postulowanej przez Foucaulta koncepcji dyskursu jako przepływu wiedzy w społeczeństwie z koncepcją systemów społecznych (*soziale Systeme*) Luhmanna. Poruszyła również kwestię wpływu „bezpodmiotowych” modeli („*subjektlose*” *Modellierungen*) komunikacji społecznej powstałych na gruncie filozofii i socjologii na strategie i metody badań językoznawczych. Warto w tym miejscu zauważyć, iż prezentacje odnoszące się m.in. do dyskursu feministycznego (Moniki Grzeszczak) czy blogów internetowych (Józefa Jarosza) dowodzą, że pod względem aktualności podejmowanych tematów germaniści wcale nie ustępują anglistom. Potwierdza to również wystąpienie Ilony Andrejańczyk (Zielona Góra), która w swojej analizie serwisów informacyjnych stacji ZDF i RTL wykorzystała kognitywną analizę metafor konceptualnych.

Gisela Ros (Greifswald) podjęła problem niedookreślenia (*Vagheit*) i wieloznaczności (*Mehrdeutigkeit*), wskazując na różne postaci występowania tych zjawisk. Autorka zaprezentowała również strategie rozwiązywania związanych z nimi problemów przy użyciu kontekstu, wiedzy językowej i pozajęzykowej. Referat Birte Arendt (Greifswald) dotyczył wpływu dyskursu o języku dolnoniemieckim na nastawienie do tego języka. Autorka odwołała się do koncepcji, według której dyskurs z jednej strony konstruuje rzeczywistość, z drugiej natomiast jest kształtowany przez kontekst, w którym powstaje. Natomiast wystąpienia Hanny Stypy (Bydgoszcz), Marka Laskowskiego (Zielona Góra) i Ulricha Drechsela (Szczecin) skupiały się na funkcjach, jakie pełnią w dyskursie takie elementy językowe jak frazeologizmy, partykuły czy analityczne wyrażenia rzeczownikowo-czasownikowe (*Funktionsverbgefüge*).

Referat Hermanna Bluhme (Antwerpia) dotyczył dyskursu na temat dwóch problemów: (1) kwestii eksplicytnego objaśniania zagadnień gramatycznych w nauce języka niemieckiego jako ojczystego oraz angielskiego jako obcego oraz (2) kwestii wyboru języka angielskiego jako pierwszego języka obcego, szczególnie w przypadku dzieci. Profesor przestrzegał przed zamienianiem nauki języka obcego w przyswajanie jedynie słownictwa i wskazywał, że ze względu na np. uwarunkowania geograficzne (sąsiedztwo) pierwszy język obcy dziecka nie zawsze powinien być językiem angielskim.

Wystąpienie Barbary Baj (Lublin) dotyczyło problematyki płci męskiej w analizie dyskursu. Autorka przedstawiła wyniki swoich badań nad reklamami prasowymi z czasopism „Spiegel”, „Brigitte”, „Wprost” i „Twój Styl” od maja do października 2004, czyli w okresie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Swoje wyniki analiz tekstów prasowych zaprezentowała również Dorota Misiak (Szczecin), która zajęła się schematami argumentacyjnymi i słowami kluczowymi w artykułach o budowie Centrum Wypędzonych i o Eryce Steinbach z czasopism niemieckich i polskich. W referacie Margit Eberharter (Toruń) przedmiotem rozważań stała się kwestia nieporozumień w komunikacji pomiędzy polskimi studentami a wykładowcami z Austrii na polskich uniwersytetach.

Adam Szeluga (Gdańsk) omówił aktualne tendencje rozwojowe lingwistyki stosowanej, skupiając się na osiągnięciach lingwistyki kognitywnej i perspektywach, które otwiera ona dla badań nad akwizycją języka obcego jak i nad metodami jego nauczania. Łukasz Jędrzejowski (Zielona Góra–Berlin) przedstawił kwestię epistemiczności w dyskursie narracyjno-refleksyjnym: w jakim stopniu epistemiczne czasowniki modalne w tym typie dyskursu zależne są od osoby gramatycznej. Natomiast celem wystąpienia Emila Lesnera (Szczecin) było omówienie dyskursu dotyczącego problemu (nie-)przekładalności tekstów. Zaprezentował on poglądy takich autorów jak Wilhelm von Humboldt, Friedrich Schleiermacher, Erwin Koschmieder, Krzysztof Lipiński czy Krzysztof Hejwowski.

Jürgen Spitzmüller z Zurychu przedstawił swój metodologiczny model analizy dyskursu. W swoim wystąpieniu postulował uporządkowanie i ograniczenie pluralizmu metodologicznego panującego w lingwistyce dyskursu. Jego model analizy DIMEAN stworzony wspólnie z Ingo Warnke¹ wyodrębnia trzy główne płaszczyzny dyskursu: intratekstualną (analiza leksemów, propozycji i tekstu), aktorów (=działań dyskursywnych) oraz transtekstualną (symbolika społeczna, ideologia, mentalność itp.).

M. Wengeler (Düsseldorf) zajął się lingwistyczną historią dyskursu (historyczną semantyką dyskursu). Nazwą tą określa się kierunek badań odwołujący się do prac i działalności Dietricha Busse i Fritza Hermannsa (lata 80. i 90. XX w.). Lingwistyczna historia dyskursu – obok takich obszarów badań jak użycie politycznych słów kluczy *społeczna gospodarka rynkowa* (*Soziale Marktwirtschaft*), *reforma* (*Reform*) czy *gastarbeiter* (*Gastarbeiter*) – korzysta z teorii metafor, teorii argumentacji czy też kognitywistycznej analizy schematów (*Frame-Analyse*). Re-

1 Przedstawiony także w artykule: Warnke I.H., Spitzmüller J., *Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu*, „Tekst i Dyskurs”, 2, 2009, 123–147.

ferent przedstawił w swoim wystąpieniu tę gałąź badań lingwistycznych na tle innych modeli analizy dyskursu, np. krytycznej analizy dyskursu w ujęciu Siegfrieda Jägera czy Ruth Wodak. Zaprezentował również możliwości analityczne lingwistycznej historii dyskursu na przykładzie analiz metaforyki militarnej, toposu dopasowania w dyskursie dotyczącym migracji, czy też toposu szarańczy w dyskursie dotyczącym kapitalizmu. Wydaje się, że kategorie analityczne proponowane przez tzw. szkołę düsseldorfską umożliwiają wyciąganie istotnych wniosków dotyczących zmian w kolektywnej wiedzy społeczności językowych (dyskursywnych).

Wystąpienie Jürgena Schiewe stanowiło kontynuację wcześniejszych rozważań nad krytyczną analizą dyskursu. Referat rozpoczął się refleksją nad zadaniami i celami krytyki języka. Jako optymalna została określona taka krytyka wypowiedzi językowych, którą poprzedza empiryczna analiza opisowa. Omówione zostały dwa ujęcia lingwistycznej analizy dyskursu: według szkoły düsseldorfskiej (do której zaliczani są Dietrich Busse i Georg Stötzel) oraz w rozumieniu Siegfrieda Jägera. W pierwszym przypadku nacisk kładzie się na metodę opisu, a w drugiej na krytykę. Oba podejścia pojęcie dyskursu wywodzą od Michela Foucaulta. Za niesłuszne uznaje zatem stawianie w ostrej opozycji założeń obu szkół, wręcz przeciwnie, widzi możliwość ich wzajemnego uzupełniania się.

Analizą określonych dyskursów zajęli się szczecińscy germaniści: Anna Porchawka Mulicka (analiza najnowszego obrazu Polaków przedstawionego w książkach dwóch niemieckojęzycznych autorów Steffena Möllera i Radka Knappa) i Przemysław Jackowski, który zajął się interpretacją obrazu Niemców w polskich doniesieniach prasowych na temat zatrzymania Jana Marii Rokity na monachijskim lotnisku. Duże zainteresowanie wzbudził także referat Romana Opiłowskiego z Wrocławia, dotyczący fresku *Stworzenie Adama* Michała Anioła.

Marek Biszczyński (Zielona Góra) zajął się urzędowymi księgami miejskimi z późnego średniowiecza oraz czasów wczesnonowożytnych. Teksty zawarte w tych księgach potraktowane zostały jako dyskursy, jako „instrumenty przedstawiania” („*Schilderungswerkzeuge*”) relacji pomiędzy przedstawicielami różnych stanów. Na tej podstawie można wyciągać wnioski na temat faktycznych zmian językowych i stosunków społecznych (w szczególności pomiędzy urzędnikami a petentami). Natomiast Andrzej Krajewski (Szczecin) na podstawie wzmianek w prasie i Internecie przedstawił fenomen niemieckiego miasteczka Löcknitz, którego znaczący procent mieszkańców jest polskiego pochodzenia.

Katarzyna Kausa-Michałowska (Szczecin) przedstawiła w diachronicznym ujęciu dyskurs dotyczący wpływów angielskich w języku niemieckim. Wyniki

swojej lingwistycznej analizy dramatów, dla których *tertium comparationis* stanowi temat wojny, omówiła mgr Magdalena Zyga (Szczecin). Philip Dreesen mówił o wpływie pośrednich wypowiedzi o wydźwięku opozycyjnym na oficjalny dyskurs w czasach NRD, natomiast Sonja Baláž zajęła się leksykalno-semantyczną analizą pola wyrazowego *integratsioon* 'integracja' w dyskursie o integracji w estońskiej gazecie *Postimees* Pavla Matějko^{va} za przedmiot analizy wybrała zjawisko wytwarzania relacji zaufania w tekstach fundacji Brücke/Most.

Przeprowadzenie konferencji było możliwe dzięki finansowemu wsparciu Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Fundacji Fritz Thyssen Stiftung.